

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Bližní v Lukášových podobenstvích jako motivace pro výkon
sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení**

Libuše Bačová, DiS.

Katedra Pastorační a sociální práce

Vedoucí práce: Jan Roskovec, Ph.D.

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Pastorační a sociální práce

Praha 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto písemnou bakalářskou práci s názvem Bližní v Lukášových podobenstvích jako motivace pro výkon sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

Libuše Bačová, DiS., v Cerekvici nad Bystřicí, dne 19.7.2020

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala v první řadě svému vedoucímu práce panu Janu Roskovci, Ph.D., paní PhDr. Jaroslavě Šťastné, Ph.D. a panu PhDr. Pavlu Pěnkavovi, Ph.D. za poskytnutí odborné konzultace. Dále bratru faráři Mgr. Davidu Šormovi za odbornou nápomoc při psané této bakalářské práce a paní Tereze Brožkové za odbornou pomoc při gramatické úpravě práce. Díky patří i všem učitelům, vyučujícím a odborníkům v sociální oblasti, se kterými jsem se za svůj život setkala a napomohli mému profesnímu i osobnímu růstu.

V neposlední řadě bych velmi ráda poděkovala své rodině za jejich lásku, pomoc a podporu nejen ve studiu. Poděkovat bych chtěla i Bohu za dar života a všechny krásy s ním spojené.

Anotace

Předpokládaná bakalářská práce vychází z poznatků dvou vědních oborů: sociální práci a teologie. Konkrétně se zaměřuje na využití výkladu biblického textu k motivaci pro výkon sociální práce s cílovou skupinou osoby s mentálním postižením (se zaměřením na osoby s těžšími formami mentálního postižení), na základy sociální psychologie v oblasti lidské motivace, na základní poznatky z oboru teologie (zaměřené především na podobenství, konkrétně na podobenství O milosrdném Samařanovi). Propojovacím prvkem této mezioborové práce je teologický pojem bližní, který je v závěru práce vložen do souvislosti s motivací pro výkon sociální práce s danou cílovou skupinou.

Klíčová slova

bližní, Bible, dvojí přikázání lásky, láska k bližnímu, Lukášovo evangelium, milosrdenství, Milosrdný Samařan, motivace, osoby s těžšími formami mentálního postižení, podobenství, postižení, sociální práce, sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení

Abstract

The following thesis connects two social studies: socialwork and theology. It targets to usage of interpretation of the Bible for motivation to work with people with mental disorder (focus to people with severe mental disorder), it also describes fundamentals of social psychology in branch of men motivation and fundamentals of theology (targetting to parables, specifically the Parable of the Good Samaritan). The main connecting element of this interdisciplinary thesis is theological term of neighbour which is inserted to relation with motivation to socialwork performance with given focus group.

Keywords

Neighbour, Bible, double commandment of love, love to neighbour, Gospel of Luke, grace, The Good Samaritan, people with severe mental disorder, Parables, people with handicap, socialwork, socialwork with people with heavy mental handicap

Obsah

1	Sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení.....	9
1.1	Sociální práce.....	9
1.1.1	Definice sociální práce	9
1.1.2	Sociální práce dnes	10
1.2	Osoby s těžšími formami mentálního postižení.....	11
1.2.1	Definice pojmu postižení.....	11
1.2.2	Definice mentálního postižení	11
1.2.3	Formy, stupně a specifika jednotlivých kategorií mentálního postižení	12
1.2.4	Přidružená postižení	13
1.3	Sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení	14
1.3.1	Historie sociální práce s osobami s mentálním postižením v českých zemí ..	14
1.3.2	Sociální služby pro osoby s mentálním postižením v současnosti	14
1.3.3	Osoba s mentálním postižením jako klient sociálních služeb	19
2	Motivace.....	21
2.1	Definice pojmu motivace, motiv a motivování.....	21
2.2	Roviny motivace	22
2.3	Motivace pro výkon zaměstnání	22
2.3.1	Motivace jako prevence proti syndromu vyhoření	23
3	Bližní	24
3.1	Křesťanské pojetí bližního	24
3.2	Láska k bližnímu.....	25
3.3	Dvojitá přikázání lásky	26
3.4	Milosrdenství	26
3.5	Milosrdný Samařan	27
3.5.1	Ježíšova podobenství	27
3.5.2	Podobenství O milosrdném Samařanovi	28

3.5.3	Podrobný výklad.....	31
4	Bližní v Lukášových podobenstvích jako motivace pro výkon sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení.....	37
4.1	Motivační funkce biblického textu	37
4.2	Motivace pro výkon sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení nalezena v příběhu O milosrdném Samařanovi	37
5	Závěr.....	41
6	Zdroje	43
6.1	Dopomocné zdroje:.....	44

Úvod

Následující práce vznikla na základě myšlenky propojit získané poznatky ze dvou vědních oborů: sociální práce a teologie. Cílem práce je poukázat na praktickou využitelnost odborných znalostí z oblasti teologie v praxi sociální práce s konkrétní cílovou skupinou. Pro svoji práci jsem zvolila podobenství z Lukášova evangelia O milosrdném Samařanovi, které jsem zasadila do kontextu motivace pro výkon sociální práce s cílovou skupinou osoby s těžšími formami mentálního postižení. Hlavním pilířem mé práce je teologický pojem bližní. Cílem této práce je nalézt odpověď na otázku, zda je možné (a efektivní) v otázce motivace pro výkon sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení hledat inspiraci přímo v biblickém textu, konkrétně v Lukášově evangeliu v kontextu biblického pojmu bližní.

Jelikož je dnes sociální práce velmi rozvětveným oborem, který zahrnuje celou řadu cílových skupin, vybrala jsem pro účely této práce konkrétní cílovou skupinu klientů: osoby s těžšími formami mentálního postižení. Výběr cílové skupiny se odvíjel od konkrétní cílové skupiny, se kterou momentálně ve své praxi pracuji. Zvolené označení „osoby s těžšími formami mentálního postižení“ jsem zvolila po několika odborných konzultacích. Jsem si vědoma, že v současnosti v praxi sociální práce velmi často dochází k diskusi v oblasti terminologie týkající se jednotlivých odborných názvů a označení. Výjimkou není ani spojování osoby klienta s úrovní jeho mentálního postižení. Je to velmi diskutabilní otázka. Jelikož hlavní proud moderní sociální práce zastává názor předem nekategorizovat, mít individuální pohled na každého člověka, rozhodla jsem se pro využití neutrálnější kategorie „s těžšími formami postižení“. Hlavním důvodem této volby je celkové ustupování od klasického rozdělení v oblasti sociální práce či psychopedie (nikoliv v oblasti medicíny, ve které se stále užívá klasická označení stupně postižení).

Práce se skládá z několika kapitol. V první kapitole jsem uvedla základní poznatky z oboru sociální práce se zaměřením na osoby s těžšími formami mentálního postižení. Konkrétně zde popisují základní definice sociální práce, hovořím krátce o sociální práci v dnešní době, dále definuji pojem postižení, mentální postižení, stupně mentálního postižení a tuto podkapitolu zakončuji tématem specifika sociální práce s osobami s mentálním postižením. Druhá kapitola práce se týká oblasti sociální psychologie, konkrétně oblasti motivace. Třetí kapitolu práce jsem věnovala pojmu bližní. Zaměřila jsem se na podobenství z Lukášova evangelia O milosrdném Samařanovi (Lk10,25-37).

1 Sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení

1.1 Sociální práce

1.1.1 Definice sociální práce

Sociální práce patří do věd sociálních, současně i věd humanitních (zaměřených na člověka). Všechny sociální vědy jsou vědy, které se vztahují ke společnosti. „Výraz „sociální“ se nejčastěji vysvětluje jako všeobecné označení vztažnosti ke společnosti.“ (Mühlpachr 2004, 27) To mohu volně přeložit, jako výraz „týkající se společnosti“, související s podstatným jménem společnost.

V odborné literatuře je možné nalézt mnoho definic pojmu sociální práce, což potvrzuje, že se jedná o obor s velmi rozsáhlou oblastí působnosti. Ve stručnosti by se dalo říci, že sociální práce je vědecký multidisciplinární obor zaměřený na člověka, jehož hlavním posláním je usilovat o sociální rovnost a blaho pro všechny bez rozdílu (např. věku, pohlaví, zdravotního stavu, etnika apod.), který je založený na principu rovného postavení „člověka ke člověku“ (rovných příležitostí a šancí). „S.p. se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu.“ (Matoušek 2016, 201) Společenská solidarita je hlavním principem sociální práce. Solidarita s druhými stála již na počátku historie sociální práce a tvoří nezbytnou součást i dnešní moderní sociální práce. Sociální práce je postavena na vzájemné solidaritě a sounáležitosti lidí ve společnosti. Když připustím, že solidarita je základním prvkem moderní vyspělé společnosti, stává se sociální práce důležitým nástrojem pro budování (a udržení) moderní lidské společnosti založena na rovnosti (bez diskriminace menšinových a jinak znevýhodněných skupin).

Jelikož se jedná o multidisciplinární obor, čerpá sociální práce (a v praxi s nimi i spolupracuje) z několika vědních oborů: např. z psychologie, pedagogiky, medicíny (i jejího odvětví psychiatrie), práva, politologie, ekonomie, filosofie, teologie... Docent Matoušek v oblasti odborné literatury v oboru sociální práce definoval sociální práci jakožto: „Společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti aj).“ (Matoušek 2016, 200/001) Sociální práce je tedy nejen teoretickou vědeckou disciplínou (s přesně definovanými cíli, obsahem, principy, metodami, postupy apod.), ale jedná se především o praktickou činnost zaměřenou na řešení sociálních problémů (sociopatologických jevů)

vyskytujících se ve společnosti. Jedná se o odbornou činnost vázanou na profesní způsobilost pracovníků.

Sociální práce využívá holistický pohled na člověka. Ten vidí člověk, jakožto bytost v kontextu celistvosti. To znamená, že člověk je bytostí, kterou ovlivňuje hned několik faktorů (vnitřních i vnějších). Pro dosažení harmonie celého (bytí) člověka je nutné tyto jednotlivé oblasti držet ve vzájemné rovnováze. Nicméně je nutné brát v potaz individualitu každého jedince a rozdílnou potřebu v oblasti uspokojování svých potřeb. Jedná se o psychickou, fyzickou, sociální, duchovní (někdy označovanou jako spirituální) a společenskou oblast člověka.

1.1.2 Sociální práce dnes

Princip současné sociální práce je založen především na individuálním přístupu ke každému jedinci. Klient sociální práce je individuum se specifickými potřebami nacházející se v jedinečné situaci, které sice lze odborným postupem specifikovat do „kategorie“ jednotlivých disciplín sociální práce (např. sociální práce s osobami užívající návykové látky), avšak je nutné akceptovat jedinečnost každého klienta a jeho specifickou nepříznivou sociální situaci, ve které se daný klient v současné době nachází.

Klient je nevhodnějším expertem na svoji současnou nepříznivou sociální situaci. To znamená, že klíčovým (hlavním) aktérem v řešení sociálních problémů klienta je samotný klient. Proto se (dle možností) snaží dnešní sociální práce o co možná největší zúčastnění (aktivní zaangażování) klienta v jeho nepříznivé situaci. Dnes „zastává sociální práce filozofický koncept *přirozeného světa klienta*. Jedná se o koncept vázaný na vše, co se váže ke člověku, co člověka ovlivňuje od narození po smrt.“ (Matoušek 2005, 18) Svět člověka je konstruován jak jím samotným, tak i okolím (lidmi, věcmi, situacemi, emocemi, prožitky apod.). Smysl pro člověka dostávají věci a dění okolo v závislosti na jeho potřebách a zájmech. Z této myšlenky vyplývá další princip dnešní sociální práce – sociální práce začíná vždy od klienta, odvíjí se od jeho potřeb a zájmů. Není profesně akceptovatelné, aby jiné zájmy (např. sociální pracovnice, dané organizace či jiné skupiny obyvatel) byly na úkor zájmu klienta. „Hodnocení klientových potřeb a jeho situace se stalo požadavkem, bez něhož si dnes nelze kvalitní sociální služby představit.“ (Matoušek 2005, 18) Na druhou stranu by zájem klienta měl být v určitém souladu s profesionální náplní sociální práce a v souladu se společenskými normami.

Při moderní sociální práci se dnes využívá mnoho metod a odborných teorií. Důležité pro praxi je umět správně tyto metody aplikovat. Mnohdy vzájemně kombinovat a „vytvořit je na míru“ konkrétnímu klientovi. Metody a teorie slouží jako odborný základ pro sociální práci. V praxi je zapotřebí z nich vycházet, ale nesmí se zapomenout na specifičnost a individuum každého klienta a jeho nepříznivé sociální situace.

1.2 Osoby s těžšími formami mentálního postižení

1.2.1 Definice pojmu postižení

Postižení je „jakákoli porucha, duševní nebo tělesná, dočasná, dlouhodobá či trvalá, která jedinci brání účinně se přizpůsobit běžným nárokům života...“ (Hartl 2010, 430) Důsledek postižení v oblasti sociální se nazývá handicap (hendikep) – míra znevýhodnění v souvislosti se začleněním do společnosti.

1.2.2 Definice mentálního postižení

Mentální postižení je pokles mentálních schopností a dovedností člověka. „Stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován zvláště porušením dovedností, projevující se během vývojového období, postihující všechny složky inteligence, to je poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti.“ (MKN-10¹1992, 244)

Jedná se o postižení, u něhož „...dochází k zaostávání vývoje rozumových schopností, k odlišnému vývoji některých psychických vlastností a k poruchám v adaptačním chování. Hloubka a míra postižení jednotlivých funkcí je u nich individuálně odlišná. Příčinou mentální retardace je organické poškození mozku, které vzniká v důsledku strukturálního poškození mozkových buněk nebo abnormálního vývoje mozku.“ (Švarcová Slabinová2006, 28)

Podle vývojového období, kdy k defektu (poškození) mozku dochází, dělíme mentální postižení na dvě skupiny: oligofrenie a demence. Oligofrenie vzniká v prenatální, perinatální a mnohdy i postnatální období vývoje jedince, kdežto demence je poškození mozku s následkem poškození duševních funkcí jedince již v průběhu jeho života (např. stařecká demence, Alzheimerova choroba, či poškození mozku v důsledku úrazu hlavy). V práci se budu zabývat mentálním postižením ze skupiny oligofrenií.

Znakem mentálního postižení je trvalost stavu – není zde progrese. Autorka Švarcová Slabinová výstižně definuje mentální postižení jako „trvalé snížení rozumových schopností,

¹Celým názvem: Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, 10. revize.

ktelé vzniklo v důsledku poškození mozku.“ (Švarcová Slabinová 2006, 28) Dále dodává, že mentální postižení není nemoc, je to trvalý stav způsobený neodstranitelnou nedostatečností nebo poškozením mozku. Označení takového snížení rozumových schopností u jedince má mnoho podob. V medicínské praxi se používá pojem mentální retardace (pro označení diagnózy). V sociální práci je citlivější (s přihlédnutím k historii péče o osoby s mentálním postižením a ke snaze o zachování jejich důstojnosti a rovnému postavení) používat výraz mentální postižení nebo mentální handicap (počeštěně hendikep).

1.2.3 Formy, stupně a specifika jednotlivých kategorií mentálního postižení

Dle rozsahu poškození a jeho následkům v oblasti mentálního vývoje jedince (rozsahu snížení inteligenčních schopností) se dělí mentální postižení do několika skupin. „Při její klasifikaci se v současné době užívá 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí, zpracovaná Světovou zdravotnickou organizací v Ženevě, která vstoupila v platnost od roku 1992.“ (Švarcová Slabinová 2006, 33) Úroveň mentálního postižení se většinou měří za pomoci standardizovaných testů inteligence. „Může to být ovšem nahrazeno škálami, který určují stupeň sociální adaptace v určitém prostředí. Taková měření škálami určují jen přibližně stupeň mentální retardace. Diagnóza bude též záviset na všeobecných intelektových funkcích, jak je určí školený diagnostik.“ (MKN-101992, 244) V naší zdravotnické praxi může diagnostiku provést převážně odborník z oblasti psychiatrie (popř. dětské psychiatrie), či klinický psycholog. Dle Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10) se dělí mentální postižení do šesti skupin:

1. **Lehká mentální retardace** (IQ mezi 50 až 69)

(Lehká slabomyslnost/oligofrenie; lehká mentální subnormalita; debilita²)

Mentální věk odpovídá 9 až 12 roků³. Stav vede k obtížím při školní výuce. Dospělí jedinci jsou ale schopni zapojit se do pracovního procesu (s drobným přizpůsobením podmínek práce či dopomocí). Zpravidla se jim daří navazovat a udržovat sociální vztahy a socializovat se (začlenit se) do společnosti.

² Nejedná se o hanlivé výrazy. V této práci jsem použila tyto výrazy ve smyslu lékařského označení určité diagnózy. V historii lidé převzali medicínské výrazy a začali je používat jako nadávky.

³ Pouze orientační údaj. Je nutné brát v potaz mnohdy nerovnoměrný vývoj jedince, což neodpovídá schopnostem a dovednostem zdravých jedinců v uvedeném věku.

2. **Středně těžká mentální retardace** (IQ mezi 35 až 49)

(Střední slabomyslnost/oligofrenie; imbecilita)

Mentální věk odpovídá 6 až 9 rokům. Objevuje se zřetelné vývojové opoždění v dětství, avšak mnozí jedinci s tímto postižením se dokážou rozvinout k určité hranici nezávislosti a soběstačnosti, dosáhnout přiměřené schopnosti komunikace a popř. i školních dovedností. V dospělosti budou však potřebovat různý stupeň podpory v oblasti zaměstnání a socializace do většinové společnosti.

3. **Těžká mentální retardace** (IQ mezi 20 až 34)

(Těžká mentální subnormalita; idioimbecilita)

Mentální věk odpovídá 3 až 6 rokům. Stav jedince vyžaduje trvalou potřebu podpory (v různých oblastech dle individuálních schopností a dovedností každého jedince, které se můžou lišit).

4. **Hluboká mentální retardace** (IQ pod 20)

(hluboká slabomyslnost/oligofrenie; idiocie)

Mentální věk pod 3 roky. Stav způsobuje potřebu trvalé asistence v základních oblastech lidského života (jako je např. hygiena, strava, pohyb, komunikace apod.).

5. **Neurčitá mentální retardace** (IQ nespecifické)

(Mentální deficit nervové soustavy; subnormalitanervové soustavy)

6. **Jiná mentální retardace** (IQ nestanovené)

1.2.4 Přidružená postižení

Velmi často se u jedince s mentálním postižením vyskytuje více vad, tzv. kombinované postižení. Jak píše Dagmar Opatřilová „mnoho autorů píšících v oblasti speciální pedagogiky vyjadřuje názor, že není samostatného postižení (izolovaných vad). Jelikož často dochází k její projekci v psychice, což se odráží v jiných oblastech schopností a dovedností jedince, než jsou samotné následky postižení.“ (Opatřilová 2005) Kombinované postižení je chápáno jako „sdružení několika vad téhož jedince, kde určujícím činitelem závažnosti vady je spíše hledisko metodické než etiologické.“ (Sovák 1986, 22)

U jedince s mentálním postižením se mohou vyskytnout přidružené vady sluchové, pohybové (fyzické), zrakové, či porucha autistického spektra (tzv. PAS). Dále se často vyskytují i jiné přidružené diagnózy např. velmi častou zdravotní komplikací osob s mentálním postižením je epilepsie (která vzniká v důsledku poškození mozku). U osob

s kombinovaným postižením je zvláště důležitý individuální přístup, jelikož každý jedinec má jinou a zcela specifickou kombinaci vad a rozsahu poškození jednotlivých oblastí.

1.3 Sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení

1.3.1 Historie sociální práce s osobami s mentálním postižením v českých zemích

Historie péče o osoby s mentálním postižením v ústavních zařízeních sahá až do středověku, kdy docházelo k zřizování prvních azylových domů přidružených k místním špitálům (nemocnicím). V českých zemích se začala rozvíjet péče o tuto cílovou skupinu již v roce 1871, kdy došlo k založení prvního „ústavu pro idioty“ (Idiotenanstalt). Ústav byl založen Spolkem sv. Anny, a to z popudu lékaře a pedagoga Karla Slavoje Amerlinga. Druhým zařízením byla tzv. chlapecká výchovna v Hradci Králové, která byla otevřena roku 1910 a sloužila nejen pro lehce slabomyslné chlapce, ale i pro chlapce s výchovnými problémy.

Od té doby postupně vznikala zařízení tohoto typu. Bohužel se nejednalo o specifická zařízení, která by byla určena pouze osobám s mentálním postižením. Do nově zřízených ústavů byly umístovány i osoby s psychickými a psychiatrickými problémy, jiným typem postižení (fyzickým, zrakovým apod.), společně s delikventy (mnohdy i mladistvými). Používaly se metodické postupy, které zcela neodpovídají dnešním postupům. Věřilo se, že mentální postižení je nemoc, a tak vypadala i péče o postižené jedince. Nejednalo se o péči, ale spíše o „léčbu“, z dnešního pohledu prováděnou zcela neodborně i lidsky nevyhovujícími metodami. Jednalo se tedy spíše o psychiatrické „nemocnice“, nežli domovy pro osoby s postižením. Dnes je snaha o úbytek všech zařízení ústavního typu ve prospěch zařízení neústavních (kterými mohou být např. chráněná bydlení).

1.3.2 Sociální služby pro osoby s mentálním postižením v současnosti

V dnešní době existuje celá řada zařízení nebo služeb sociální péče, které poskytují své služby osobám s mentálním (mnohdy i kombinovaným) postižením. Autorka Lucie Kozlová použila ve svém díle definici od Ladislava Průši, která vystihuje sociální služby jako: „mimořádně významnou část aktivit státu, samosprávy a nestátních subjektů, která řeší problémy jedinců, rodin a skupin občanů, a tím pozitivně ovlivňuje sociální klima celé společnosti.“ (Kozlová 2005, 18) Kozlová záhy dodává, že „sociální služby slouží k tomu, aby se znevýhodněná část občanů mohla podílet na všech stránkách života společnosti, pomáhá jedincům v uplatňování jejich lidských a občanských práv a zabraňuje sociálnímu vyloučení“ (Kozlová 2005, 18).

„Sociální služby jsou poskytovány občanům, kteří je potřebují vzhledem ke svému zdravotnímu stavu, nebo věku a kteří bez pomoci společnosti nemohou překonat tíživou sociální situaci nebo nepříznivé poměry...“ (Kozlová 2005, 18)

„Sociální služby jsou poskytovány lidem společensky znevýhodněným, a to s cílem zlepšit kvalitu jejich života, případně je v maximální možné míře do společnosti začlenit, nebo společnost chránit před riziky, jejichž jsou tito lidé nositeli. Sociální služby zohledňují jak osobu uživatele, tak jeho rodinu, skupiny, do nichž patří, případně zájmy širšího společenství.“ (Matoušek 2011, 9)

Sociální služby se dělí do 3 kategorií: sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence. Další dělení je dle prostředí, kde dochází k poskytování služeb: pobytové, ambulantní a terénní. Všechny typy sociálních služeb nalezneme v zákoně 108/2006 Sb. O sociálních službách. Pro osoby s mentálním postižením jsou nabízeny v současné době následující typy sociálních služeb:

1. Raná péče

Jedná se o službu pro rodinu s dítětem s postižením, která probíhá v prvních cca. 7 letech života dítěte. „Podpora spočívá jednak v depistážní činnosti, tedy ve vyhledávání rodin s mentálně postiženými dětmi.“ (Matoušek 2005, 121) Raná péče poskytuje i poradenské služby zaměřené převážně na rozvoj vývoje dítěte a poskytování informací rodině ohledně nabídky sociálních služeb, či informací o sociálních dávkách apod. Nedílnou součástí rané péče je i psychologická pomoc rodině v nelehké životní situaci.

2. Denní a týdenní stacionáře

Jedná se o zařízení, kde uživatelé plnohodnotně tráví svůj volný čas, přičemž zde dochází i k formě celoživotního vzdělávání (a celkovému rozvoji uživatele), dále zde dochází k nácvikům každodenních činností, které napomáhají uživateli k zvyšování míry soběstačnosti a sebeobsluhy. „Vedle jiných služeb nabízejí zejména výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti.“ (Matoušek 2011, 107) Důležitým faktorem je i socializace uživatele prostřednictvím nácviku v oblasti komunikace a navazování (a budování) sociálních vztahů. Zařízení pomáhá i rodinám uživatelů – umožňuje pečujícím zapojit se do pracovního procesu, nebo si chvíli odpočinout od celodenní péče o blízkou osobu. Mnohé stacionáře nabízejí i dopravu svým uživatelům do denního stacionáře a zpět. Velmi často jsou denní stacionáře propojeny i s např. službou chráněného bydlení, či chráněnými dílnami.

3. Osobní asistence

„Osobní asistence je terénní služba poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu věku, chronického onemocnění nebo zdravotního postižení, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby. Služba je poskytována bez časového omezení, v přirozeném sociálním prostředí osob a při činnostech, které osoba potřebuje.“ (Uzlová 2010, 23)⁴ Pomoc je poskytována v oblasti: sebeobsluhy (strava, hygiena apod, zajištění chodu domácnosti; výchovných, vzdělávacích a aktivizačních činnostech; zprostředkování mezilidského společenského kontaktu, pomoc při uplatňování práv, zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

4. Pečovatelská služba

V roce 2007 nabytím účinnosti zákona 108/2006 Sb. O sociálních službách došlo k výrazným změnám v poskytování pečovatelských služeb na území České republiky. „Pro poskytovatele pečovatelské služby to v praxi znamená nové vymezení této služby jako služby terénní a ambulantní s danými základními činnostmi.“ (Bicková 2010, 31)

Dnes se jedná o sociální službu, která je poskytovaná svým uživatelům v jejich přirozeném prostředí (jedná se tedy o terénní službu). Každá pečovatelská služba má svůj ceník, kde jsou vyceněny úkony, které poskytuje za úhradu. Jedná se např. o nakupování, asistenci při osobní hygieně, zdravotnické úkony (drobná rehabilitace, podání léků, ošetřování např. bércových vředů apod.), dovážka hotových obědů. Pro potřebu zdravotnických dovedností při poskytování pečovatelské služby je proto v této službě velmi často zaměstnáván zdravotnický personál (oproti personálu s pečovatelskou kvalifikací, který, dle legislativy České republiky, nemá odborné kompetence k provádění zdravotnických úkonů). Dnes se hojně vyskytuje i podobná služba s názvem Terénní zdravotnická služba (která poskytuje pouze zdravotní péči, nikoliv pečovatelskou).

5. Odlehčovací služby

Poskytuje svým uživatelům dočasné pobytové služby, které z pravidla trvají max. 3 měsíce (ve výjimečných případech může být stanovena výjimka). Často je součástí další pobytové služby např. Domovů pro seniory, či Domovů pro osoby se zdravotním postižením. Slouží doslovně jako odlehčovací služba pro rodiny pečující o blízkého člověka, které se z různých důvodů nemohou na krátkou dobu postarat o své blízké.

⁴ Definice vychází ze zákona č. 108/2006 Sb. O sociálních službách.

6. Podporovaná zaměstnání – chráněná pracoviště a chráněné dílny; tranzitní a tréninkové programy

Služba nejprve pomáhá klientům v hledání vhodného pracovního místa (dle preferencí a dopravní dostupnosti ze strany klienta). Role pracovníků v této službě spočívá v seznámení klienta s pracovním prostředím, dopomocí klientovi ve vyřizování pracovní smlouvy (včetně rovných podmínek např. oblasti odměny za vykonanou práci) apod. „Cílem podporovaného zaměstnávání je pomoci zájemci o práci v tom, aby si našel a udržel místo na otevřeném trhu práce za rovných platových podmínek.“ (Matoušek 2005, 123)

Podobně jsou na tom tzv. tréninkové programy, které připravují klienta na pracovní prostředí v běžných podmínkách. Často k těmto účelům slouží speciální tréninkové kavárny. Programy bývají časově omezené. Po jejich skončení by měl být klient schopný vykonávat zaměstnání v zcela běžném pracovním prostředí (popř. s drobným upravením pracovních podmínek s ohledem na typ postižení klienta).

Samostatnou kapitolou jsou chráněné dílny a chráněná pracoviště. Zde se nejedná o snahu vytvořit běžné pracovní prostředí (nepanují zde běžné podmínky volného pracovního trhu). Není zde důležitá kvalita či kvantita výrobků, ale je zde důležitý koncept upevňování pracovních návyků a dovedností klientů. Klienti se učí pracovat společně. Snaží se o co možná největší míru samostatnosti, popř. s drobnou asistencí personálu.

Dalším programem nabízeným sociálními službami v oblasti zaměstnání jsou tzv. tranzitní programy neboli programy přechodu ze školy do zaměstnání. „Jedná se o komplex služeb usnadňujících mladému člověku s postižením přechod ze školy na místo na otevřeném trhu práce prostřednictvím individuálních praxí na běžných pracovištích.“ (Matoušek 2005, 123) Tím získá mladý člověk s postižením potřebné zkušenosti a dovednosti, které se mu budou hodit po ukončení vzdělávání a následném nástupu do stálého zaměstnání.

Ve všech těchto výše popsaných možnostech pracovních nabídek poskytovaných sociálními službami je důležitým prvkem především nácvik pracovních dovedností a upevnění pracovních návyků a morálky. Tyto získané a posílené dovednosti a schopnosti budou důležité pro další profesní život klienta. Dále se klient rozvíjí i v oblasti seberealizace, socializace, sebedůvěry a v oblasti soběstačnosti.

7. Chráněné a podporované bydlení

Nejvíce rozšířenou sociální službou pro osoby s mentálním postižením v oblasti bydlení je chráněné bydlení. „Organizace poskytuje byty či domy a asistenci. Rozsah asistence záleží na potřebách uživatelů, někde s nimi asistence tráví 24 hodin denně, jinde pomáhají jen s určitými činnostmi (hospodaření s penězi, nakupování, oblékání apod).“ (Matoušek 2005, 124) Prvotně se jedná o podporu a vedení uživatele k samostatnosti. Služba chráněného bydlení je pouze službou poskytující klientovi asistenci, nikoliv plnou kompenzaci ve všech oblastech sebeobsluhy a péče o domácnost a vlastní osobu. Jedná se o službu pobytovou.

Služba podporovaného bydlení je zcela jiná. Uživatel žije ve svém prostředí (ve vlastním bytě, či nájmu nebo podnájmu). Služba mu je poskytována terénně. Jedná se o podporu uživatele v samostatném bydlení (tento typ služby je vhodný spíše pro osoby s lehčími formami mentálního postižení – je zde větší nárok na samostatnost jedince).

8. Domovy pro osoby se zdravotním postižením

Zákon O sociálních službách uvádí: „V domovech pro osoby se zdravotním postižením se poskytují pobytové služby osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby.“ Jedná se o pobytové zařízení bývalého ústavního typu, kde je uživateli poskytována pomoc ve všech oblastech základních činností. V dnešní době je trend přeměňovat tento druh zařízení v menší objekty se samostatnými bytovými jednotkami, které by se více přiblížily běžnému bydlení oproti ústavnímu typu zařízení. V současnosti je problém v kapacitě míst v domovech pro osoby se zdravotním postižením (větší poptávka než nabídka).

9. Občanská sdružení

Setkávají se zde jak osoby s mentálním postižením, tak i rodinní příslušníci, či příznivci sdružení. Nabízejí různé programy, školení, besedy, akce, sbírky apod. Jsou vytvořeny na bázi komunity a občanské iniciativy. Mnohdy pomáhají i v oblasti ochrany práv a svobod osob s mentálním postižením, či osvětovými aktivitami pro širokou veřejnost.

10. Průvodcovské a předčitatelské služby

„Průvodcovské a předčitatelské služby jsou terénní nebo ambulantní služby poskytované osobám, jejichž schopnosti jsou sníženy z důvodu věku nebo zdravotního postižení v oblasti orientace nebo komunikace, a napomáhá jim osobně si vyřídit vlastní záležitosti. Služby

mohou být poskytovány též jako součást jiných služeb.“ (zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách)

11. Sociální služby poskytující poradenství a kompletní péči

Dle zákona č. 108/2006 Sb. O sociálních službách jsou všechny sociální služby a zařízení povinny bezplatně poskytnout základní sociální poradenství. Odborné sociální poradenství je však sociální služba, která se zaměřuje na odborné poradenské služby zaměřené na specifické potřeby dané cílové skupiny. Služba poskytuje tyto základní činnosti: zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, zájmů a obstarávání osobních záležitostí. Sociální služby pro osoby s mentálním postižením ve většině případů nabízejí více služeb (zajišťují tedy komplexnější péči o své uživatele/klienty).

1.3.3 Osoba s mentálním postižením jako klient sociálních služeb

Na úvod této podkapitoly jsem zvolila tuto výstižnou citaci od autorky Krejčířové, která poukazuje na základní pravidlo při práci s osobami s mentálním postižením. „Mentální postižení je charakterizováno výraznými omezeními v intelektových funkcích, v adaptačním chování. Projevuje se v nedostatečné a smíšené schopnosti myslet v abstraktních pojmech a orientovat se v sociálních a praktických adaptačních dovednostech. Uvedené faktory musíme při jednání s osobami s mentálním postižením neustále respektovat a uvědomit si, že práce ony jsou mnohdy „spouštějícím mechanismem“ porozumění nebo odmítnutí.“ (Krejčířová 2007, 15) Důležité je si uvědomit, že osoba (uživatel sociálních služeb) s mentálním postižením má sníženou schopnost adaptace na nové prostředí, nové osoby či podněty. Ve spojitosti se sníženou inteligencí je zde zvýšené riziko špatného či nedostatečného porozumění mezi pracovníkem a uživatelem, což může vést u uživatele k negativním reakcím (či až k projevům strachu, paniky, agresivity apod.). Těmto situacím se lze vyvarovat (nebo je alespoň minimalizovat) dodržováním psaných i nepsaných zásad práce s uživatelem s mentálním postižením.

První nejdůležitější zásada je uvědomit si individualitu každého člověka. U osob s mentálním postižením, které mnohdy mají i další přidružená postižení či onemocnění, je nezbytné, aby péče byla založena na individuálních potřebách daného jedince a vycházela z jeho schopností, dovedností, ale především z jeho přání, potřeb a konkrétní nepříznivé sociální situace, ve které se uživatel nachází. Je na profesionalitě každého pracovníka, aby při seznámení se s uživatelem především seznámil s jeho specifiky (projevy chování, rysy

osobnosti, mírou sebeobsluhy – potřebou asistence, oblastmi zájmů a dovedností apod.). A následně dle zjištěných poznatků zvolil i adekvátní metody (postupy) spolupráce. Vytvoření si komplexního obrazu o daném uživateli je prvním a zcela nezbytným krokem pro poskytnutí kvalitní sociální práce. Poznatky získává pracovník z pasivního i aktivního pozorování, z komunikace s uživatelem nebo jeho rodinnou, nebo v začátcích vzájemné spolupráce. Komplexní „zmapování obrazu uživatele“ je v dnešní době ztíženo opatřeními v oblasti ochrany osobních údajů uživatele.

Vhodný způsob komunikace je další nezbytnou zásadou při práci s osobou s mentálním postižením. Každý jedinec s mentálním postižením má jiný rozsah komunikačních dovedností. Někteří jsou schopni dorozumívat se za pomoci klasické verbální komunikace, jiní potřebují ke komunikaci speciální pomůcky (např. komunikátory, obrázkové piktogramy) nebo jejich komunikace je velmi specifická – neverbální (např. za pomoci mimiky, gest, projevů libosti či nelibosti). Správně zvoleným způsobem komunikace se docílí lepšího vzájemného porozumění, a tím i kvalitnější spolupráce.

Již výše zmiňovaným bodem je přístup vycházející od klienta. Vychází z myšlenek, že klient je největším odborníkem na svůj problém. Zde je důležité zmínit právo na rozhodnutí, na vlastní sebeurčení a projev vlastní vůle. Tato práva uživatele musí být (až na výjimky v podobě ohrožení života či zdraví uživatele nebo jiných osob) ze strany personálu respektována a dodržována. Spolupráce by měla vždy vycházet z dobrovolného rozhodnutí uživatele (to se týká např. i aktivizačních činností). Uživatel musí vždy (je-li toho schopen) projevit souhlas. Další zásadou je respektování uživatelova tempa, schopností, omezení a dovedností. Vždy je potřeba se přizpůsobit tempu uživatele a vycházet z jeho schopností, dovedností a respektovat jeho omezení. Na druhou stranu je potřeba zaměřit se na rozšiřování (nebo alespoň udržování) již získaných schopností a dovedností v souladu s individualitou uživatele.

Pravidla vycházející z hlavních principů samotné sociální práce jsou rovnost, respektování, dodržování základních práv a svobod a nejednání s dospělým uživatelem s mentálním postižením jako s dítětem. Jsou nezbytným základem pro poskytování profesionální péče. Na tato práva navazuje přístup ke klientovi jako k jedinci s touhou po soběstačnosti a sebeurčení.

Proto je dnes nemyslitelné, aby se sociální práce zúžila na snahu plné kompenzace ve všech oblastech života uživatele, takto moderní sociální práce neuvažuje. Naopak myšlenkou sociální práce je vést uživatele k co možná největší soběstačnosti. Pravidlem je plně

nekompenzovat, pouze asistovat, ale zároveň je nutné brát v potaz individuální schopnosti jedince. I u uživatelů, kteří potřebují plnou asistenci, je snahou nalézt alespoň malý prostor k jejich soběstačnosti. V odborné literatuře a odborných kruzích se hovoří o tomto problému jako o tzv. ústavním syndromu. Cílem sociální práce s osobami s mentálním postižením je ale naopak integrace (inkluze) jedinců do společnosti, a tím dosažení jejich soběstačnosti (v co možná největší míře závisující na jejich zdravotního stavu).

2 Motivace

2.1 Definice pojmu motivace, motiv a motivování

Motivace je soubor procesů ovlivňující lidské chování. „Lidské chování je vědomě či nevědomě zaměřeno na dosažení určitého cíle, a jako takové se vyznačuje určitou intenzitou a trváním v čase (pokud není dosaženo původního nebo náhradního cíle).“ (Nakonečný 2009, 177) Motivaci předchází potřeba (tedy stav nedostatku nebo nadbytku), která vyvolá procesy ve snaze dosáhnout cílového objektu (cíle motivace), který vede k uspokojení. Motivace je tedy složitý psychologický mechanismus řídící naše chování a jednání. Slovo motivace pochází z latinského slova *movere*, jehož význam je hýbati, pohybovati. Z čehož vychází slovo *pohnutky* jako synonymum pro slovo motivace. Už od pradávna se lidé snažili přijít na to, co ovlivňuje chování jejich i druhých. Motivace je v oboru psychologie důležitým aspektem. Jak uvádí ve své knize Miloslav Homola „v oboru psychologie se vychází z teorie, že kdo chce porozumět člověku, musí vycházet od pohnutek jeho chování či jednání.“ (Homola 1972) Jednotlivé lidské motivy se navzájem kombinují.

Pojem motiv „vyjadřuje obsah uspokojení, které vede k redukci původního motivačního stavu, potřeby, nebo, z poněkud jiného úhlu pohledu, motiv vyjadřuje psychologický důvod chování.“ (Nakonečný 2009, 177) Jedná se tedy o vlastní psychologickou příčinu lidského (i zvířecího) chování. Motiv je tzv. hypotetický konstrukt – vysvětluje příčiny lidského chování a jednání. Motiv je faktor, který uvádí do fyzického či psychologického pohybu. Na druhou stranu motivování „...je vnější podnět, který vyvolává motivaci tím, že aktivuje nějaký motiv; být motivován tedy znamená být podnícen k nějakému zacílenému chování.“ (Nakonečný 2009, 178)

2.2 Roviny motivace

Úsilí k pochopení motivace může vycházet ze dvou modelů:

a) Model nedostatku (vakua):

„Model nedostatku vychází jednak z pocitu prázdnoty, která „touží“ po naplnění (zejména při hladu), jednak z pozorování druhých lidí a zvířat, kteří bývají pod zřejmým vlivem potřeby potravy, dokud nedosáhnou objektu, jež by pozřeli.“ (Říčan 2007, 93) Autor dodává, že model nedostatku obsahuje fyzikální rozměr, který si vynucuje pohyb vedoucí k jeho naplnění.

b) Model vybití (přetlaku)

Naopak model vybití vychází z jiných mechanismů – „..., kdy k uspokojení a uklidnění dochází nikoliv po nějakém zaplnění, nýbrž naopak tehdy, když organismus ze sebe něco vydá, něčeho se zbaví.“ (Říčan 2007, 93) Autor uvádí příklady: kojící ženy a laktace, vybití vzteku, odreagování se, dítě se potřebuje vydovářet. Jedná se o motivaci vnitřního tlaku, která vyvolá potřebu uvolnění, jehož cílem je ze sebe něco vydat, vypustit, uvolnit se...

Oba modely mají za cíl klidový stav, rovnováhu organismu. Zajímavým doplňkem k tomuto tématu je pomyslný třetí model v podobě automotivace. „Jedná se o motivaci, která obsahuje tzv. *funkční rozkoš* – znamená čistou radost z výkonu samotné činnosti.“ (Říčan 2007, 93) Daná činnost je nám odměnou, motivací. Důvodem proč to děláme je pocit rozkoše z dané činnosti.

2.3 Motivace pro výkon zaměstnání

Proč lidé pracují? Právě touto otázkou se zabývá oblast pracovní motivace. Člověk ve svém životě stále hledá a nachází smysluplnost svého bytí. Výjimku netvoří ani oblast profesního života, která zahrnuje značnou část lidského působení. Psycholog R. F. Baumeister jako jeden z prvních se začal zabývat smysluplností lidského života. Vytvořil teorii čtyř oblastí cílů lidského života: oblast práce, oblast lásky, oblast štěstí a oblast sebepojetí (identity)⁵.

Motivy výkonu zaměstnání mohou být různé. Od vnitřního uchopení sebepojetí (sebevědomí), že pokud mám práci, jsem zaměstnaný, znamená to, že jsem uspěl jak na trhu

⁵ (Křivohlavý 2006)

práce, tak i v konceptu společnosti („jsem k něčemu“, jsem potřebný, schopný). Naopak status nezaměstnaného je brán společností jako negativum a synonymum neúspěchu a nicotnosti. Běžným motivem pro výkon zaměstnání je potřeba zajistit podmínky k přežití sebe a své rodiny. Dalším zajímavým motivem pro výkon práce je motiv sociální – zaměstnání jako místo k setkávání, k sociálních kontaktů. Motivací pro zaměstnání může být i určitá potřeba seberealizace, sebeprosazení – tzv. budování kariéry.

Poslední, zde zmíněnou motivací pro výkon zaměstnání, je zaměstnání jakožto povolání. Tento druh motivace lze „chápat i jako odpověď na osobní snahu daného člověka obrazně řečeno „přispět svým oborem do pokladnice lidstva“ “. (Křivohlavý 2006, 176) Tato motivace vychází z vnitřního pohnutku, z vlastní iniciativy využít své schopnosti a dovednosti pro blaho celé společnosti, tzv. koncept „užitečnosti pro druhé, pro bližní“. Zde je vidět zřetelná návaznost na křesťanskou myšlenku službě bližním, která je jádrem této práce. Nemusí vždy jednat o pohnutku vyplývající z víry daného jedince, původ jeho motivu může být neteologický.

2.3.1 Motivace jako prevence proti syndromu vyhoření

Hledání motivace pro výkon zaměstnání je velmi důležité. Ať v prvotním rozhodnutí, zda se zapojit či nezapojit do pracovního procesu, tak především v rozhodnutí, jaký obor profese si zvolím. Neméně důležitou roli hraje i při výkonu daného povolání, kdy se dostaví určité překážky, nepříjemnosti nebo pochyby o zvoleném zaměstnání, či o sobě samém v podobě vhodnosti zvolené profese. Dobře zvolená motivace pro výkon profese může pomoci i při vážnějších problémech v pracovní oblasti, např. jako prevence proti syndromu vyhoření. Psycholog Jaro Křivohlavý popisuje tento syndrom pod heslem „burnout“ (burnout syndrom): „Burnout je formálně definován a subjektivně prožíván jako stav tělesného, citového (emocionálního) a duševního (mentálního) vyčerpání, způsobeného dlouhodobým pobýváním v situacích, které jsou emocionálně mimořádně náročné. Tato emocionální náročnost je nejčastěji způsobena spojením velkého očekávání s chronickými situačními stresy.“ (Křivohlavý 2006) Jaro Křivohlavý dodává, že nejvíce ohroženými skupinami zaměstnanců jsou právě ti zaměstnanci, kteří očekávají, že jim práce přinese smysl v jejich životě. Ohroženi jsou tedy více obory, kde se nebere práce jako zaměstnání, nýbrž spíše jako povolání. Jedná se o tzv. pomáhající profese do kterých patří např. zdravotníci, učitelé, duchovní, psychologové, bezpečnostní složky, ale i sociální pracovníci a pracovníci v sociálních službách.

Při sociální práci s osobami s těžšími formami mentálního postižení je zvýšené riziko syndromu vyhoření. Vezmeme-li v potaz konkrétní cílovou skupinu klientů a její specifika, celospolečenské klima (mínění) o samotné profesi sociálního pracovníka a v neposlední řadě velký důraz na profesionalitu a osobní kvality pracovníka dostáváme rovnici, z které je zřejmý velký tlak na samotného pracovníka. Při práci s osobami s těžšími formami mentálního postižení je kladen velký důraz na schopnosti pracovníka v oblasti profesionální (ve znalostech neverbální komunikace, vhodných aktivizačních činností, metod a postupů při manipulaci s klientem, při podávání stravy apod.), neméně i v oblasti lidské (emoční). Osobně se domnívám, že pro odvedení profesionální péče o klienta je nezbytné zapojit i emoční rovinu pracovníka. Protože se jedná o povolání, kde objektem výkonu činnosti je lidská bytost, nejde zde oddělit profesionalitu a lidský přístup člověka ke člověku propojený vzájemnými interakcemi. To však může mít svá úskalí v podobě odchýlení se od „statusu sociálního pracovníka profesionála“ (přílišné vtažení do problematiky klienta, zosobnění si jeho problému, vpuštění do své soukromé roviny...), či vlivem psychické náročnosti povolání může dojít k vyčerpání pracovníka a hledání smyslu své práce.

3 Bližní

Člověk je „od nepaměti“ tvor žijící ve společenství druhých lidí. Nabízí se tedy otázka, kdo je „ten druhý“ ve vztahu k nám? Jedná se o „něco“ totožného s námi, či se jedná o prvek, který nemá na naši existenci žádný vliv a „my jsme my a on je on“? Podle židovského filosofa dvacátého století Martina Buberaje vztah ke druhému základní, konstitutivní skutečností lidské existence tzv. filosofie dialogu. Kde „Já“ je neustále ve vzájemném dialogu s „Ty“. „Základní slovo Ty-Já ustavuje svět vztahu.“ (Buber 2016, 9) Tato tzv. základní slova (veličiny) na sebe reagují a vzájemně se ovlivňují, avšak stále zůstávají oddělena (zachovávají si autonomii, jedinečnost a svobodu). „Není žádné Já o sobě, nýbrž jen Já základního slova Já-Ty a Já základního slova Já-Ono.“ (Buber 2016, 7)

3.1 Křesťanské pojetí bližního

Ujasnění si pojmu „druhého“ je velmi důležité, ať už pro naše každodenní působení ve společnosti plné interakcí a dialogů, kde se setkáváme s druhými lidmi, tak pro nás samotné v otázce vlastního „Já“. V Bibli se vyskytuje pojem bližní hned na několika místech. Významy tohoto pojmu se však liší. „Pojem bližní se v Bibli ve Starém zákoně objevuje ve smyslu: neživého předmětu⁶ (Gn 15,10), důvěrného přítele (Př 27, 10), milence (Pís 5,16), či

⁶ Pojem bližní se vztahuje obecně k protějšku, i k neživému.

manžela (Jr 3,20), označení jednajícího (jednal jako přítel/nepřítel) – např. Ž 38,11, bratra.“ (Douglas 1996, 107) Starý zákon pojal pojem bližního nejprve v kontextu soukmenovce, jedince patřícího do stejného kmene, ke stejné víře (ke stejnému Bohu). Často zmiňované protiklady v podobě: rodinný příslušník/ten druhý, co k nám do rodiny nepatří, nebo Žid/pohan. Později rozšířil Mojžíšův zákon význam pojmu bližní i na cizince, přicházející do Země zaslíbené (Izraele). „V pozdější praxi však byli považováni za bližní jen ti cizinci, kteří se přičlenili k židovství obřízkou a obřady proselytů. Povinnost milovat bližního byla souhrnně obsažena v Desateru, zvláště však v knize Lv.: Miluj bližního svého jako sebe sama (19, 18) a včetně jiných příkazech (Ex 2, 13; 20, 16; Lv 19, 11; 19, 13).“ (Škrabal 1940)

Nový zákon rozšiřuje myšlenku Starého zákona: „Je důležité milovat ty, jimž je člověk přirozeně, či smluvně zavázán, ale stejně tak je důležité milovat i ty, s nimiž přicházíme do styku jen díky různým okolnostem.“ (Douglas 1996, 107) V Bibli lze najít dvě odlišná pojetí vztahu lásky: „láska na základě smlouvy“ a „láska z vlastního rozhodnutí“. Nový zákon pro označení lásky zpravidla užívá řecký termín agapé, v běžné řečtině nepříliš častý. Někteří křesťanští myslitelé se pak pokoušejí vyložit, v čem spočívá zvláštnost tohoto pojmu. Filosof Origenes vysvětluje pojem agapé, jako důležitý prvek v procesu oddělení nebeského erótu (lásky) od erótu nízkého (zřejmě lidského). Řehoř Nysský ve 4. století n.l. hovoří o agapé, jako o čisté lásce k Bohu.⁷ Nový zákon používá pojem agapé pro označení lásky. Ježíš tuto myšlenku vytyčil na vrchol své nauky a pojem bližní a lásky k bližnímu rozšířil i na nepřátele (Mt5,44n.; Lk 6,27n.) a nazval ho svým přikázáním (Jan 13,34).

3.2 Láska k bližnímu

V souvislosti s bližním jsem zmínila lásku, která k tomuto pojmu nerozlučně patří. Láska je v křesťanství řazena mezi trojici základních náboženských a mravních ctností, podle známého Pavlova výroku z 1K 13,13 je z této trojice největší. „Láska, jedna ze základních tří křesťanských náboženských a mravních ctností vedle víry a naděje, a to podle apos. Pavla (I. Kor. 13,13) největší.“ (Novotný; 1935) Dalo by se říci, že se jedná o jeden z projevů Božího působení na Zemi, že skrze projev lásky (která vede od Boha, přes člověka k danému cíli a zase zpět) se přiznáváme k Božímu jménu, oslavujeme Boha a především činíme jeho vůli. Prostřednictvím lásky vytváříme prostor pro příchod Božího království. Vytváříme „kousek nebe na Zemi“. Láska k bližnímu není sama od sebe ctností. Nejdůležitějším momentem je samotný okamžik, kdy se člověk stává druhému člověku bližním.

⁷ Čerpáno z knihy (Zvěřina 2003).

„Augustin klade důraz na konkrétní činy ve prospěch bližního, nestačí říkat, že jsme pokřtěni. Láska k Bohu se ospravedlňuje konkrétní láskou vůči svému bližnímu. Ovšem platí to i naopak tzv. láska ke Kristu a náš duchovní stav prověřuje pravdivost naší lásky k bližnímu.“ (Koblížek 2010, 92/93) Tato výstižná citace, která popisuje praktickou rovinu lásky jakožto výraz víry v Boha na praktické, každodenní rovině. To navazuje na tzv. dvojí přikázání lásky, které vedle sebe staví lásku k Bohu a lásku k bližnímu jako dvě veličiny k sobě rovné a navzájem propojené se stejnou důležitostí v životě křesťana.

3.3 Dvojí přikázání lásky

Křesťanství přináší dvě roviny lásky: nejprve lásku k Bohu, která je nejdůležitější, primární láskou, která zrcadlí lásku Boží ke všemu živému, a následně lásku k bližnímu, která z lásky k Bohu (a Boží lásky k lidem) vychází a zároveň ji činí skutečnou. Myslíme tím, že láska k bližnímu je de facto praktickou rovinou lásky k Bohu. Naopak láska k bližnímu nejen, že vychází z lásky k Bohu, ale bez lásky k bližnímu by člověk nemohl projevat skutečnou lásku k Bohu, k Hospodinu, ale i naopak láska k Bohu člověka vede k autentické lásce k bližnímu. Jak výše popisuje autor Koblížek jedna rovina lásky bez druhé by nemohly existovat. Prvotní láska je Boží láska k člověku, následuje Kristova láska k lidem, člověka k Bohu (přímo či prostřednictvím skrze Ježíše Krista) a z toho vyplývající láska člověka ke druhému člověku. Pojmeme dvojí přikázání lásky je označen Ježíšův výrok, který nalezneme v Matoušově evangeliu (Mt 22, 34-40).

Sv. Augustin⁸ přidává ještě jednu rovinu křesťanské lásky. Hovoří o lásce k Bohu, o lásce k bližním (což zahrnuje i nepřátele) a dodává ještě správnou lásku k sobě samému jako stejně důležitý prvek jako dvě výše zmíněné lásky. Může se to zdát až povrchní, ale zdravá láska k sobě samému je důležitá. Ať už v základním pojetí sama sebe, či pojetí sebe v kontextu druhých, a nakonec i celé společnosti. Láska k sobě samému nás utváří i v souvislosti se vztahem k Bohu. Když vím, kdo jsem a jakou mám hodnotu, ovlivňuje to i ujasnění si mého postavení k Bohu a vzájemnému vztahu s ním.

3.4 Milosrdenství

Milosrdenství je nejhlubším projevem křesťanské lásky k bližnímu. „Výraz milosrdenství se v latině skládá ze dvou slov: *miserere* – mít slitování a *cor*– srdce. Je z něho zřejmé, že jde o soucit ze srdce, jinými slovy o lásku srdce, které si připustilo nouzi druhého člověka. Připustilo si jeho nouzi, ať už fyzickou, morální nebo duchovní a chce mu všemi dostupnými

⁸ (Augustinus 2002)

prostředky vyjít na pomoc.“ (Lachmanová 2008, 6) Ježíšovo podobenství O milosrdném Samařanovi, jemuž se chci v této práci podrobněji věnovat, směřuje k poznání, že bližním se člověk člověku může stát právě prostřednictvím prokázaného milosrdenství.

Milosrdenství je „pocit nebo projev lásky, která se pomocně sklání ke strádajícímu.“ (Škrabal 1940) Jedná se tedy o pohnutek Božího soucitu vycházející z nitra člověka usilující o čisté a nezištné blaho druhého, který trpí. „Milosrdenství je v první řadě projev Boží lásky ke člověku.“ (Lachmanová 2008, 6)

3.5 Milosrdný Samařan

3.5.1 Ježíšova podobenství

Charakteristickou součástí Ježíšova kázání, jak je podávají synoptická evangelia, jsou podobenství. A dále pak o tom, co to vlastně podobenství jsou. Jejich základní funkce: některé prvky svého poselství Ježíš vyjadřoval příběhy, příběhy zároveň známými – pokud jde o jejich prostředí a jednající postavy – i podivnými: často obsahují nějaký překvapivý zvrát či skutečnost.

Ježíš ve svých podobenství mluvil o běžném lidském životě a všem, co s ním souvisí. O prostých starostech a radostech „obyčejných“ lidí, které spojoval se vznešenými myšlenkami spásy a Božího království. Navozuje pocit, že se podobenství týká právě nás, hovoří o tom, co prožíváme, co ve svém životě řešíme. Podobenství lze přiblížit jako hádanky. „...jsou to krátké příběhy, nebo stručná přirovnání, která očekávají od čtenáře, že o nich bude přemýšlet a uhodne jejich smysl.“ (Mrázek 2007, 8) Podobenství se mnohdy může jevit jakožto příběh, který do kontextu širšího textu nijak nezapadá. Avšak pouze na první pohled. Význam podobenství vyplyne až při uvědomění si širšího kontextu příběhu.

Proč ale Ježíš mluvil prostřednictvím podobenství? V Matoušově evangeliu ve 13. kapitole Ježíš vysvětluje učedníkům: „Protože vám je dáno znáti tajemství království nebeského, jim však není dáno.“ Tím Ježíš reaguje na neochotu zástupů otevřít svou mysl a svá srdce jeho slovům (a tím i Božímu slovu). Tímto jest (skrže ně – „neslyšící“, „nevidící“) naplněno proroctví Izaiášovo, které hlásá, že člověk s tzv. obrostlým srdcem, které nevidí a neslyší, nemůže uslyšet ani volání Božího království, a tím dojít spasení. Pouze ten, kdo uslyší, může dojít do Království nebeského. „Blažené vaše oči, že vidí, i vaše uši, že slyší. Amen, pravím vám, že mnozí proroci a spravedliví toužili vidět, na co vy hledíte, ale neviděli, a slyšet, co vy slyšíte, ale neslyšeli.“ (Mt 13, 16-17)

„Ježíš je Božím podobstvím.“ (Pokorný 1998, 112) Na závěr této podkapitoly jsem použila zajímavou myšlenku profesora Pokorného, která poukazuje na propojenost Boha s Ježíšem, Ježíše s člověkem, a nakonec Boha se člověkem. Podobství z úst Ježíše Krista slouží k objevení Božího díla na Zemi, ukrytém v naší každodennosti. A zároveň sám Ježíš Kristus je Božím podobstvím (Božím obrazem), skrze něhož můžeme poznat Boha (přiblížit se Bohu). „Všechna podobství nějakým způsobem ukazují na obraz pravého člověka, který by Pán Ježíš chtěl v člověku vidět, a který chce vytvořit v člověku skrze vydání svého vlastního života.“ (Wasserzug-Traeder 2009) Poukazují na důležité křesťanské hodnoty, jako je lásky k bližnímu, milosrdenství a odpuštění.

3.5.2 Podobství O milosrdném Samařanovi

Podobství o Samařanovi / Samaritánovi (Lk 10,25-37) – Český ekumenický překlad

Tu vystoupil jeden zákoník

a zkoušel ho:

„Mistře, co mám dělat,

abych měl podíl na věčném životě? “

Ježíš mu odpověděl:

„Co je psáno v Zákoně? Jak to tam čteš? “

On mu řekl:

„Miluj Hospodina, Boha svého,

z celého svého srdce,

celou svou duší,

celou svou silou

a celou svou myslí‘

a ,miluj svého bližního

jako sám sebe. “

Ježíš mu řekl:

„Správně jsi odpověděl.

To čiň a budeš živ.“

Zákoník se však chtěl ospravedlnit,

a proto Ježíšovi řekl:

„A kdo je můj bližní?“

Ježíš mu odpověděl:

„Jeden člověk šel z Jeruzaléma do Jericha

a padl do rukou lupičů;

ti jej obrali, zbili a nechali tam ležet polomrtvého.

Náhodou šel tou cestou jeden kněz,

ale když ho uviděl,

vyhnul se mu.

A stejně se mu vyhnul i levita,

když přišel k tomu místu

a uviděl ho.

Ale když jeden Samařan

na své cestě přišel k tomu místu

a uviděl ho,

byl pohnut soucitem;

přistoupil k němu,

ošetřil jeho rány olejem a vínem a obvázal mu je,

*posadil jej na svého mezka,
zavezl do hostince
a tam se o něj staral.*

Druhého dne dal hostinskému dva denáry a řekl:

*„Postarej se o něj,
a bude-li tě to stát víc,
já ti to zaplatím,
až se budu vracet.“*

Kdo z těch tří, myslíš,

byl bližním tomu,

který upadl mezi lupiče?“

Zákoník odpověděl:

„Ten, který mu prokázal milosrdenství.“

Ježíš mu řekl:

„Jdi a jednej také tak.“

Podobenství jedná o dvojím přikázání lásky v kontextu praktických (na první pohled i nepatrných) činů a možnosti spásy. „Na konci misii Dvaasedmdesáti je zjevení vztahu Otce a Syna, který je otevřený pro učedníky (vv. 21-24). A nyní na tuto lásku, která sestupuje z nebe na zemi, odpovídá se země láska synů a bratří, která vystupuje až do nebe. Začíná otcovo království, dědictví života na zemi, který vidíme a slyšíme v Synu (vv. 23n). On je současně Božím „no“ člověku a „lidským“ ano Bohu. Ježíšovo tělo kromě toho, že vypovídá o jeho vášni pro nás, je také naší dokonalou odpovědí lásky k němu.“ (Fausti 2011, 397)

Lukáš ve svých podobenství klade důraz na kontext, z kterého text (příběh) vychází. To znamená, že dbá na souvislosti a návaznost jednotlivých úseků po sobě jdoucích. „Rodí se jakési nové, široké, ježíšovské hnutí, a ten zákoník se nepřímou ptá na jejich identitu: kdo je

pro vás ještě bližní a kdo už ne.“ (Mrázek 2007, 24) Role, které se v podobenství vyskytují nejsou zvoleny náhodně. Jedná se o důmyslné zvolení rolí pro až „ironickou příchuť“ příběhu. Zajímavým prvkem příběhu je často se vyskytující slova popisující pohyb např: jeden člověk šel z Jeruzaléma do Jericha, šel tou cestou, vyhnul se, na své cestě přišel, přistoupil k němu... Příběh lze rozdělit do tří hlavních linií: 1. otázka následovaná odpovědí, příběh o Samařanovi a 2. otázka též doplněna odpovědí. Text je psán formou dialogu mezi zákoníkem a Ježíšem (často se opakující slovesa: řekl/odpověděl).

3.5.3 Podrobný výklad

(Pro větší přehlednost jsem se rozhodla rozčlenit úryvek na několik odstavců, v závislosti na dějinné a obsahové struktuře.)

Tu vystoupil jeden zákoník

a zkoušel ho:

„Mistře, co mám dělat,

abych měl podíl na věčném životě?“

Zde zákoník klade Ježíši (řekněme až provokativní) otázku, prostřednictvím které se snaží z úst Ježíše slyšet „klíč“ pro zachování věčného života ukrytého v Zákoně. Zákoník oslovuje Ježíše „Mistře“. To nám poukazuje na Ježíšovu roli učitele Božího slova, kterou sám Zákoník nevyvrací. Zákoník je role znalce Zákona. Někoho, kdo se v Písmu vyzná. I přesto Ježíše zkouší. Zákoník se ptá: „Co mám dělat?“ Otázky o způsobu naplnění Božího zákona jsou nedílnou součástí života s Bohem (a nedílnou součástí samotného židovství). Abychom mohli žít dle Božího přikázání, musíme vědět, jak se k daným věcem staví Zákoník (a tím i samotný Bůh). „Abych měl podíl na věčném životě?“ Jinými slovy: „Řekni mi, Ježíši, co mám dělat, aby se můj život naplnil skrze slova Písma a Proroka, abych měl podíl na věčném životě – na Božím království ve společenství Boha a Božího lidu po své smrti až do konce věků.“ Vyskytuje se zde osobní rozměr otázky zákoníka: „Co mám dělat *já*? Abych *já* měl podíl na věčném životě?“ Zákoník vystoupil a zkoušel ho... „Co mám dělat, abych měl podíl na věčném životě?“

Ježíš mu odpověděl:

„Co je psáno v Zákoně? Jak to tam čteš?“

On mu řekl:

„Miluj Hospodina, Boha svého,

z celého svého srdce,

celou svou duší,

celou svou silou

a celou svou myslí‘

a ,miluj svého bližního

jako sám sebe. ‘‘

Ježíš mu řekl:

„Správně jsi odpověděl.

To čin a budeš živ. ‘‘

Namísto odpovědi Ježíš použije protiotázku. Jedná se o zkoušku? Dle mého názoru Ježíš chce nechat zákoníka, aby si k odpovědi tzv. došel sám, neboť na ni odpověď jistě zná sám a nepotřebuje na ni Ježíše. Aby si „sám“ odpověděl, i kdyby bylo určitě snaží pouze odrecitovat Zákon. Ježíš chce ale nechat zákoníka o dané věci hlouběji přemýšlet.

Zákoník zcela bez váhání použil správný text ze Zákona a Ježíši pohotově odpověděl. Objevuje se zde (v originále) budoucí čas „budeš milovat“ – což nám poukazuje na Boží lásku jakožto na přikázání, na Boží zákon. Je to dané od Boha. Dochází mezi Ježíšem a zákoníkem ke shodě. Ježíš zákoníka dokonce pochválí za správnou citaci Zákona. To je důležitý prvek začátku příběhu. Tato skutečnost poukazuje na to, že dvojí přikázání lásky vycházející z tohoto podobenství nejsou Ježíšův „výmysl“, neboť vychází z Písma (Starého zákona). Verš hovoří o skutečné lásce k bližnímu, o jeho pravé podobě.

Ježíšův rozměr lásky je zde popsán v kontextu celku. Nejprve Ježíš hovoří o lásce k Bohu, která prostupuje celým bytostným i duchovním „já“ člověka (celým jeho srdcem, duší, silou, myslí). Vzápětí dodává: „Miluj svého bližního, jako sám sebe.“ Když člověk má milovati bližního jako sám sebe, a vezmeme-li v potaz, že vše, co ho tvoří, směřuje k lásce k Bohu, vyplývá nám z toho spojitost mezi láskou k Bohu a láskou k bližnímu jako jeden propojený celek. „Přikázání lásky k bližnímu je v NZ spisech hojně doloženo (Mk 12,31; Mt 22,39; Gal 5,14; Jak 2,8; Jan 15,12). Lukášova verze se liší v tom, že obě přikázání spojuje.“ (Johnson 2005, 193)

Na konci tohoto odstavce lze získat dojem, že by zde mohl být závěr příběhu – neboť zákoník se ptal, Ježíš mu položil protiotázku, na kterou zákoník následně odpověděl textem ze Starého zákona. Posléze došlo k Ježíšovu přitakání a Ježíš „pouze“ dodal: „To čiň a budeš živ.“ Důležitým prvkem je v této části otázka praktického rozměru víry. Víra je postavena na praktických každodenních činech. Nikoliv pouze na doslovné znalosti Zákona bez praktikování ve svém každodenním životě. Důležité je, zda člověk tak činí, zda člověk podle Zákona skutečně žije.

Zákoník se však chtěl ospravedlnit,

a proto Ježíšovi řekl:

„A kdo je můj bližní?“

Tedy zákoník jde do sebeobraně pozice... Sice není známo, jak tento dotyčný zákoník ve skutečnosti praktikoval svoji víru, ale je zde zcela patrná popichující otázka: „A kdo je můj bližní?“

Ježíš mu odpověděl:

„Jeden člověk šel z Jeruzaléma do Jericha

a padl do rukou lupičů;

ti jej obrali, zbili a nechali tam ležet polomrtvého.“

Ježíš chtěl zákoníkovi odpovědět. Mohl si však říci, proč se tak ptá, když to má jako znalec zákona snad vědět?! Ale místo toho mu ochotně odpověděl, jelikož zřejmě uznal, že je to na místě a je správné si připomenout pravý význam starozákonních textů. Ježíš neodpověděl přímo, ale za pomoci příběhu, podobenství. Důležitým prvkem je zde označení jeden člověk – jedná se o neurčitěho člověka, jehož identitu není nutné znát. Tento člověk je v příběhu „pouze“ z pohledu svého lidství, nikoliv jako příslušník k té či oné skupině. Není důležité, kdo to byl, ale že se jedná o člověka, syna Adama. Dalším zajímavým prvkem v začátku Ježíšova vypravovaného příběhu je cesta z Jeruzaléma do Jericha. Jedná se o metaforu pro pokles, sestoupení. „Pocestný, Izraelita. sestupoval z Jeruzaléma do Jericha. Jeruzalém leží 800 metrů nad mořem, Jericho 250 metrů nad mořskou hladinou, takže sestupování je skutečně ostré. I dnes je tu pustá cesta, hornatá, se slujemi, ne právě bezpečná k cestování a jako stvořená k přepadávání.“ (Merell1990, 222)

Výklady připisují význam lupičů v podobě spojitosti se všemi nástrahami v životě. Člověk sestoupil a setkal se s nástrahami... A narazil (ti jej obrali, zbili a nechali tam ležet polomrtvého). Zkrátka dopadl špatně. Nahota a zanechání polomrtvého má symbolizovat zranitelnost a beznaděj v životě člověka. „On se nachází úplně bez prostředků, není schopen si sám pomoci, a je tak zcela odkázán na cizí pomoc, kterou nezbytně potřebuje.“ (Mareček 2018, 347) Zanechali ho tam ležet polomrtvého. Tento člověk je skoro mrtvý (nachází se na hranici života a smrti), avšak má ještě šanci na život.

Náhodou šel tou cestou jeden kněz,

ale když ho uviděl,

vyhnul se mu.

A stejně se mu vyhnul i levita,

když přišel k tomu místu

a uviděl ho.

Na místo dění přichází jeden kněz a levita. Počestný židovský muž a představitel Božího zákona. Ale oba se nebohému vyhnuli. Podíváme se podrobněji na postavy kněze a levity. Kněz – zřejmě se vracel po týdenní službě v Chrámu. Levita byl pomocníkem kněze. „Kněz a levita mají výmluvy, tj. důvody, aby utlumili své svědomí. Kněz: péče o tělo není přeci mou starostí. Levita: mou hlavní starostí musí být vyvarování se levitické nečistoty a u tohoto polomrtvého se neví, zda nezemře.“ (Merell1999, 222) Levitovi i knězi by posléze byla znemožněna chrámová služba do doby, než by prošel rituálním očištěním. „Boží zákon je důležitější než city.“ (Merell1990, 222)

Povšimněme si významných sloves: šel, uviděl, vyhnul se. Kněz nejprve šel okolo, posléze uviděl zbitého a následně se mu vyhnul. Ani se nepřišel podívat blíže. Taktéž se zachoval levita. Oba se nebohému vyhnuli. Projevili lhostejnost. Levita a kněz jsou moc soustředěni ve své víře na sebe (na svoji čistotu). Mají společný problém – „problém zbožného sobectví, víry soustředěné pouze na sebe.“ (Široký 2009, 168) Kněz a levita se nesměli dle chrámových předpisů dotknout zkrvaveného tělo či mrtvoly. Přesný důvod jejich jednání však nevíme, mohlo se jednat pouze o strach. Prostý lidský strach, že se jedná o léčku a daný člověk není skutečně potřebným.

*Ale když jeden Samařan
na své cestě přišel k tomu místu
a uviděl ho,
byl pohnut soucitem;
přistoupil k němu,
ošetřil jeho rány olejem a vínem a obvázal mu je,
posadil jej na svého mezka,
zavezl do hostince
a tam se o něj staral.*

Role Samařana je zde použita záměrně. Má poukazovat na překročení hranice pojmu bližní. Bližními se mohou stát všichni lidé, i ti, kteří jsou (v tomto textu v historickém kontextu) považováni za „ty druhé, podřadné“. „Samaritáni⁹ byli lidé, jež měli náboženství ze židovského a pohanského složené: ale modlám se klaněli, a horu Garizim za místo svaté drželi, a pobožnosti své na ní vykonávali. Po zajištění Babylonském chtěli zároveň s národem židovským chrám stavěti, ale nebylo jim dovoleno.“ (Hejbal 1859, 364) Zde nastali rozbroje a nesnášenlivost mezi Židy a obyvateli Samařska.

Samařan na své (životní) cestě potkal nebohého, uviděl ho a byl pohnut soucitem: nebyl slepý k utrpení jako druzí – uviděl ho a následně byl pohnut soucitem, což je stěžejní prvek Ježíšova příběhu.

Přistoupil k němu – snížil se k němu, učinil první krok; ošetřil jeho rány olejem a vínem a obvázal mu je –v tomto se mnoho výkladů rozchází, soustředím se na prostší verzi v podobě, že takováto praxe byla v té době naprosto běžná (víno se používalo k dezinfekci a olej k očištění). Další příklad výkladu poukazuje na to, že se jedná o prostředky, kterými Samařan

⁹„Ve svém překladu užíváme veskrze názvu Samařan nejen proto, že lépe odpovídá pravidlům tvoření českých slov, nýbrž i proto, že tvar Samaritán, převzatý z latiny, v dnešní běžné češtině nabylo skoro výhradně významu „milosrdný člověk“, nebo dokonce „člen dobrovolné organizace pro poskytnutí pomoci“, kdežto původní význam „příslušník samařského lidu“ je málo znám a právě při formě „samaritán“ se hned nevybaví.“ (Wasserzug-Traeder2009, 488)

znovu obnovil důstojnost nebohého – důstojně mu ošetřil rány, přistoupil k němu jako k rovnému. Zavezl ho do hostince a tam se o něj staral – nebyl mu lhostejný. I když ho neznal, záleželo mu na něm, na tom, co s ním bude. Široké spektrum péče o nebohého ze strany Samařana poukazuje na intenzitu lásky k bližnímu.

Uvádí se, že dva denáry byly v Ježíšově době dvoudenní mzdou pro námezdní dělníky (Mt 20,2). Samařan byl ochoten, neváhal dáti za neznámého velkou finanční částku. Zajímavým bodem příběhu je odjezd Samařana a předání nebohého do péče hostinskému. Samařan na sebe přebírá zodpovědnost za péči o nebohého (vše platí, či následně doplatí), avšak dále pokračuje ve své cestě. Nezanechává své poutě. Na své cestě narazil na nebohého, sklonil se k němu, stal se mu bližním a posléze pokračuje ve své pouti. Na okamžik se mu stal bližním.

Kdo z těch tří, myslíš,

byl bližním tomu,

který upadl mezi lupiče? “

Zákoník odpověděl:

„Ten, který mu prokázal milosrdenství.“

Ježíš mu řekl:

„Jdi a jednej také tak.“

Ježíš se opět snaží zapojit zákoníka do příběhu. Otáčí podstatu otázky: neptá se, kdo byl bližní knězi, levitovi či Samařanovi, nýbrž kdo byl bližní nebohému, který se ocitl v temnotě (upadl mezi lupiče)? „... Ježíš neřekl, kdo je jeho, či zákoníkův bližní. Ježíš otázku otočil: kdo je z těch tří bližním! Nejde o to, kdo je či není hoden být bližním mně, ale o to, abych já byl bližním tomu, kdo mě potřebuje.“ (Široký 2009, 167)

Jedná se o závěr příběhu. Vyvrcholení celého příběhu, které obsahuje významovou myšlenku. Místo zákonních předpisů pověděl Ježíš zákoníkovi příběh o milosrdenství. Bližním je ten, kdo se nad ním smiloval jako se Pán smiloval nad vámi i vy se smilujte nad nuzným... Prokazovat milosrdenství je Ježíšovým posláním. Tuto zvěst šíří i mezi všechen lid, jelikož je to zvěst o naději lidské existence.

„Chceš-li jak máš, bratrům bratrem býti, Boha Otce pravou láskou ctíti, Samaritánovu čiň vždy po příkladu.“ (Štulc 1865, 47)

4 Bližní v Lukášových podobenstvích jako motivace pro výkon sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení

4.1 Motivační funkce biblického textu

Člověk svoji motivaci pro zaměstnání může hledat hned v několika oblastech (jednotlivé oblasti motivace jsou popsány v kapitole Motivace). Já jsem se ve své práci zaměřila na oblast víry v Boha a čerpání motivace pro výkon profese sociálního pracovníka v biblických textech.

Proč vlastně lidé čtou Bibli? Bible má hned několik funkcí. Mezi nimi i funkci zprostředkování spojení mezi člověkem a Bohem. Bible může sloužit jako pomyslný prostředník mezi člověkem a Bohem (i naopak). Při hledání odpovědi mnohdy sáhne nejen věřící člověk po Bibli. Snaží se nalézt mezi biblickým textem odpověď na svou otázku, své současné problémy, na svůj současný život... V tento moment, kdy otevře Bibli a začte se do jejího textu, k němu proniká slovo Boží. Prostřednictvím textu k němu hovoří sám Hospodin. Obdobně tomu může být i v případě, že člověk otevře Bibli z motivačních důvodů v oblasti zaměstnání. Hledá v biblickém textu smysluplnost své profese a motivaci pro další pracovní nasazení.

Navážu krátkou citací od profesora Pokorného, která poukazuje na poslání církve a evangelia. Evangelium přináší nadějnou zvěst o smysluplnosti práce a působení každého člověka na Zemi v kontextu Boží přítomnosti a vzájemné sounáležitosti.

„... církev je poslána k tomu, aby všem lidem, zejména tzv. „anonymním křesťanům“, kteří se s křesťany shodují v praxi přinesla skutečné evangelium – ujistila je, že jejich práce má budoucnost, že je osou dějin a začátkem nového věku.“ (Pokorný 2005, 127)

4.2 Motivace pro výkon sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení nalezena v příběhu O milosrdném Samařanovi

Lukášovo evangelium, zde převážně zastoupeno podobenstvím O milosrdném Samařanovi/Samaritánovi, umožňuje nahlédnout na výkon sociální práce z teologického úhlu pohledu za pomoci pojmu bližní. Zaměřila jsem se na pojem bližního v podobenství O milosrdném Samařanovi/Samaritánovi. V roli bližního se v tomto příběhu objevuje zcela neznámý muž, cizinec. Zřejmě pocházející se Samaří. „Samaritáni čili obyvatelé Samařští, proto, že se od náboženství židovského v některých člancích víry uchylovali, byli od Židů za nepřátele zákona a národu, následně také i za nepřátele Boží držáni – slovem Samaritáni byli v očích národu židovského ti nejšpatnější s ďáblem spolky mající

lidé.“ (Hejbal1859, 196) Jednalo se tedy až o nepřátele v očích Židů. Jak jsme již zmínili, Židé se velmi zaměřovali na soukmenovství, buďto pokrevní (příbuzenské), nebo plynoucí ze smlouvy. Židé vnímali za blízké pouze své soukmenovce, nikoliv cizince a jinověrce. Kdokoliv se této kategorii vymykal, nemohl býti, dle židovských svatých zákonů, považován za blízkého.

Příběh, který vypráví Ježíš v kontextu reakce na otázku zákoníka (Kdo je můj bližní?) přináší velkou změnu v oblasti nahlížení na pojem bližní. Najednou se bližním stává někdo, kdo byl vnímán pouze jako cizinec, který je dokonce opovrhovaný. Kde se najednou vzal ten zlom? Klíč k rozuzlení se „skrývá“ v Lk 10,37: *Zákoník odpověděl: „Ten, který mu prokázal milosrdenství.“ Ježíš mu řekl: „Jdi a jednej také tak.“* Ano, jedná se o pojem milosrdenství, který tomuto příběhu dodává zcela jiný ráz. Vždyť výše čteme i o dvou ctnostných mužích zastávajících významné náboženské posty. Co tito udělali či neudělali, že se nestali bližní tomu, který upadl do zajetí lupičů a byl zbit a ponechán „svému osudu“. Důvodem nebyla jejich lhostejnost či zaneprázdněnost. Možná měli pouze strach, prostý lidský strach, že se jedná pouze o léčku a lest ze strany některé z místních lupičských skupinek, to bychom jim přeci nemohli mít za zlé... Kněz a levita především neprojeví k nebohému soucit, přesněji by se dalo přeložit, že nebyli pohnuti soucitem! Neslitovali se nad ním. Neprojeví lásku k bližnímu v nouzi. Skutky na zemi činíme v duchu Božího působení na Zemi. Oslavujeme tím Boha, hlásíme se svými činy k jeho jménu. Evangelista Matouš tuto myšlenku vystihl slovy: *„Amen, pravím vám, cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.“ (Mt 25,40)* Samaritán v době, kdy spatřil nebohého, nehleděl na to, kdo to je, ale byl okamžitě pohnut soucitem, prostřednictvím kterého nechal ze sebe působit Boží milost, díky které se mohl stát, i když jen na okamžik bližním „tomu nuznému“. Milosrdenství prokázané z čistoty srdce (bez křivého úmyslu, či úmyslu zisk) je projevem Božího působení. „Křesťanská láska k bližnímu má „nové oko“, protože vidí v bližním samého Boha.“ (Merell1990, 224)

Jde tato myšlenka převést i do profese sociálního pracovníka? Odpověď zní jednoznačně ano. Přeci profese sociálního pracovníka je profesí, u které se každodenně přichází do kontaktu s druhými lidmi. Při práci s osobami s mentálním postižením se často objevuje právě chování a smýšlení „letitské a kněžské“ (s odkazem na postavy daného příběhu), kdy je člověk s mentálním postižením považován: „za někoho jiného“, někdy až „nehodného či podřadného“ vůči lidem zdravým. Popsaný příběh umožňuje vidět lidi s mentálním postižením „jinak“. Jeho důstojnost/hodnotu umožňuje vidět i v jiných věcech, než jsou

základní lidská práva a rovnost lidí navzájem. Vidět je v kontextu biblického pojetí bližního, našeho bližního. Pohled na osobu s mentálním postižením lze v souvislosti s uvedeným příběhem lehce převrátit úhel pohledu: osoba s mentálním postižením je člověk, kterému se i já mohu alespoň na chvíli státi bližním.

Další rovinou motivace pro práci s klienty s těžšími formami mentálního postižení je motivace vycházející od pracovníka. Blízkost jednoho člověka k druhému a soucit s jeho trápením je prvotně lidskou vlastností vycházející z podstaty samotného lidství v člověku. Co by byl život člověka bez lásky a vzájemné pomoci jeden druhému? Život člověka by byl bez lásky prázdný. Láska k Hospodinu, vycházející z celkové podstaty člověka (z jeho srdce, duše, síly a mysli) a láska k bližnímu vycházející z lásky k Hospodinovi je jednou z možných motivací pro výkon sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižením. Člověk koná spoji práci v duchu oslavy Boží lásky a své lásky k Bohu. „*Miluj Hospodina, Boha svého, z celého svého srdce, celou svou duší, celou svou silou, celou svou myslí a miluj svého bližního jako sám sebe.*“ Na prvních stranách Bible (Gn 1, 27) čteme, že člověk byl stvořen k obrazu Božímu. Všechno, co člověk činí, činí ke slávě Boží. Prostřednictvím toho, že se já jakožto pracovník mohu státi bližním klientovi s mentálním postižením mohu také oslavovat Boha a Boží lásku, která je určena všem.

Rovnost lidí v dnešní moderní společnosti je ukotvena v mnoha mezinárodních úmluvách o lidských právech. Rovnost lidí před Bohem je ukotvena již ve Starém Zákoně. Příběh o Adamovi a Evě, prvních lidech, z nichž vzešlo lidstvo poukazuje na jednotný původ všech lidí na této planetě. Ježíš vnímal rovné postavení lidí před Bohem jako důležitou část svého učení o Boží lásce a milosti. I v příběhu o milosrdném Samařanovi je popisován moment, kdy „ten druhý“ (Samařan) se stane bližním nebohému, když „ti stejní“, soukmenovci (kněz a levita) se nebohému vyhnou obloukem a jdou dál... Stanou se sobě bližní lidé, kteří jsou na první pohled rozdílní. Pohled na člověka s těžšími formami mentálního postižení, jako na sebe rovného je jednou ze základních principů sociální práce s danou cílovou skupinou. Křesťanský pohled na daného klienta je v tomto smyslu je k tomu podpořen slovy z Bible (Božím slovem) a myšlenkami Ježíše Krista. Apoštol Pavel k rovnosti na první pohled rozdílných lidí dodává: „*Není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši. Jste-li Kristovi, jste potomstvo Abrahamovo a dědicové toho, co Bůh zaslíbil*“ (Gal 3,28-29).

Nesmím zapomenout na jeden zajímavý pohled na otázku bližního v souvislosti s motivací pro práci s osobami s těžšími formami mentálního postižení. Nejprve jsem uvedla pohled

otočený, a to pohled z perspektivy pomáhajícího (pracovníka). Teď se chvíli zastavím nad jiným úhlem pohledu. Zaměřím se na otázku bližní z pohledu klienta. Pro člověka s těžšími formami mentálního postižení je velmi těžké socializovat se do společnosti. Najít si ve společnosti své místo. Klient s mentálním postižením se dostává ve svém životě mnohdy do situací, kdy ho společnost či jednotliví lidé nechtějí přijmout mezi sebe. Neberou ho jako sobě rovného. Příběh O milosrdném Samařanovi dává inspiraci, jak prostřednictvím projevení lásky bližnímu můžeme odstranit samotu a beznaděj toho druhého, který trpí. Býti mu bližním, kterého se mu nedostává.

Tyto myšlenky mohou pomoci v době, kdy přemýšlíme nad smysluplností své práce. *Proč to dělám? Má to vůbec smysl? Co mě k tomu motivuje?* Pokusím se odpovědět maličko oklikou. V knize Matka Tereza od Desmonda Doinga je uvedena myšlenka této řeholnice, která je na první pohled možná hanlivá, ale my v ní spatřujeme jiné: „Matka si v žádném případě nepřeje, aby se misionářky lásky považovaly jen za sociální pracovnice“. (Doig 1991) Poukazuje na potřebu lásky při poskytování péče potřebným. Kdyby člověk vykonával sociální profesi bez kapky lidského citu, jednalo by se ještě o pomáhající profesi? Domnívám se, že nikoliv. Hlavní motivací pro výkon sociální profese v kontextu křesťanské víry je láska k druhým lidem, k bližním. Přijetí všech lidí bez rozdílu jako tomu je v Království nebeském. Vždyť víra se musí převážně žít, nikoliv pouze ukrývat ve svém nitru.

Jak je popsáno v příběhu O milosrdném Samařanovi důležitým milníkem v otázce státi se někomu bližním či nikoliv, je projev soucitu s trpícím. Kněz a levita nebyli pohnuti soucitem, nesmilovali se nad nebohým, nebylo jim ho líto. Naopak Samařan se mohl státi nebohému na okamžik bližním, jelikož byl pohnut soucitem, projevil nad jeho neštěstím a nouzí lítost. Překážkou v naplnění Boží lásky na Zemi je prostá lidská lhostejnost jednoho ke druhému, která nám brání státi se navzájem sobě blízkými.

Myšlenka lásky k bližnímu nemusí nutně vycházet pouze z náboženských pohnutek. Podobnost o Samařanovi v sobě obsahuje i zcela sekulární pozitivní lidskou vlastnost, kterou je soucit. Soucit je vlastnost člověka, která není ryze nábožensky podmíněná. Vychází z lidské podstaty. Míra soucitu je do značné míry člověku vrozená (ovšem velkou úlohu také hraje výchova a vliv kulturně-sociálního prostředí). To, jak my přistupujeme k druhým lidem a jak druzí přistupují k nám, je pro fungování společnosti důležitým faktorem. Aby společnost mohla fungovat, je zapotřebí sounáležitost a určitá míra solidarity (soucitu) s druhými.

5 Závěr

Otevřeme-li Bibli v části Lukášova evangelia při hledání motivace pro výkon sociální práce s osobami s těžšími formami mentálního postižení můžeme nalézt odpověď. Odpovědí je láska k Bohu, z které vychází láska k bližnímu. Vnímat každého živého tvora na tomto světě jako Boží stvoření, se kterým má „Bůh své plány“. Láska ke člověku nemusí být ničím podmíněná. Bible nám říká, že milovati budeš bližního svého jako sebe samého... Rovnost a láska mezi lidmi je klíčem k Božímu království. Vždyť z Boží lásky se člověk rodí a z (s) Boží lásky/ou člověk umírá.

Podobenství O milosrdném Samařanovi mi přineslo inspiraci pro motivaci výkonu sociální práce a odpověď na otázku: „Kdo je komu bližním? Je bližní „pouze“ klient mě, či můžu být bližním i já klientovi?“ Samařan se stal bližním ubohému, který padl na samé dno, byl na pokraji svých sil, bez naděje na záchranu... A přesto přišla spása v podobě Boží milosti, která přišla k nebohému skrze projevení soucitu Samařanem. Nebohý pocítil Boží milost. Ale i Samařan „nepřišel zkrátka“. Skrze svůj projev soucitu (promlouvající z jeho duše hlasem Božím) mohl okusit Boží království na Zemi. Okusit stát se někomu bližním.

Popisovaný příběh O milosrdném Samařanovi začíná otázkou zákoníka směřující k Ježíši. Zákoník se ptá Ježíše: „*Mistře, co mám dělat, abych měl podíl na věčném životě?*“ Následně je zákoník odkázán na text zákona, který správně Ježíšovi přednese. Ale zákoník se odpovědi neuspokojí. Začne se ospravedlňovat a položí Ježíši další otázku: „*Kdo je můj bližní?*“ Na to Ježíš následně začne vyprávět příběh o nebohém neznámém muži, který se dostal na scestí a ocitl se až na hranici života a smrti. Okolo onoho místa šli tři muži. Dva zbožní muži (kněz a levita) se nebohému vyhnuli obloukem. Až třetí k němu přistoupil, nahnul se k němu, a jakmile ho spatřil blíže, byl pohnut soucitem. Ošetřil mu rány a zavezl ho na svém oslu do hostince, kde se o něho do druhého dne staral. Druhého dne dal hostinskému nemalý obnos peněz a přislíbil hostinskému případné doplacení nákladů na péči (při své zpáteční cestě). Příběh končí otázkou Ježíše směrem k zákoníkovi: „*Kdo z těch tří, myslíš, byl bližním tomu, kdo upadl mezi lupiče?*“ Zákoník mu odpověděl: „*Ten, který mu prokázal milosrdenství.*“ Ježíš uzavírá tuto pasáž slovy: „*Jdi a jednej také tak.*“

Ze stručného popisu obsahu podobenství je patrné, že důležitá myšlenka příběhu se nachází až na samotném konci podobenství. Přesněji ve 37. verši: *Ten, který mu prokázal milosrdenství.* Projev milosrdenství je projevem čisté lásky vycházejícím ze srdce. Lásky, která je nezištná a je postavena na dobru pro druhého, nikoliv na vlastním zisku. Milosrdenství

vychází z lidské ctnosti zvané soucit. Projev soucitu není vázán pouze na teologický podklad. Jedná se o ryze lidskou ctnost a projev lidskosti člověka k člověku. Samařan nebyl k bídě a utrpení nebohého lhotejný. Smiloval se nad ním, nad jeho utrpením a pomohl mu. Tímto svým ryzím činem projevil své lidství a „otevřel nebe na Zemi“. Umožnil nebohému i sobě skrze svůj čin prožít alespoň na malý okamžik dotek Boží přítomnosti a lásky.

Sociální práce s osobami s těžkými formami mentálního postižení přináší mnohé náročné situace. Tato práce je pro pracovníky náročná jak po stránce fyzické, tak psychické. Hrozí zde mnoho nástrah. Jednou z nástrah je i syndrom vyhoření. Prevencí syndromu vyhoření je hned několik. Jednou z preventivních metod proti syndromu vyhoření je motivace. Jak jsem již výše v práci popisovala je motivace velmi důležitým pomocníkem při hledání smysluplnosti svého zaměstnání. Mně nejvíce při práci se svými klienty pomáhá si uvědomit, co je důvodem, proč danou profesi vykonávám. U mě se jedná o motivaci zakotvenou v křesťanském učení. Ježíšova nauka o lásce k bližnímu, která je postavena na stejném základě jako láska k Bohu, mě inspirovala k mojí práci v sociálních službách. Dodává mi každodenně sílu a chuť do své práce.

6 Zdroje

- Augustinus, Aurelius (2002): Miluj a dělej, co chceš, Praha: Paulínky.
- Bicková, Lucie (2010): Pečovatelská služba v České republice, Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb.
- Buber, Martin (2016): Já a Ty, Praha: Portal.
- Česká biblická společnost (2001): Bible, Praha: Česká biblická společnost.
- Doig, Desmond (1991): Matka Tereza, Praha: Řád.
- Douglas, James Dixon (1996): Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů.
- Fausti, Silvano (2011): Nad evangeliem podle Lukáše, Praha: Paulínky.
- Hartl, Pavel a Hartlová, Helena (2010): Velký psychologický slovník, Praha: Portál.
- Hejbal, Antonín (1859): Výklad svatých evangelií, Hradec Králové: Ladislav Pospíšil.
- Homola, Miloslav (1972): Motivace lidského chování, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Johnson, Luky T. (2005): Evangelium podle Lukáše, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- Koblížek, Jan (2010): Obec a náboženství - Analýza Augustinova díla "O Boží obci" a kritické zhodnocení dis. práce Hannah Arendtové "Koncept lásky u Augustina", Praha: Univerzita Karlova.
- Kozlová, Lucie (2005): Sociální služby, Praha: Triton.
- Krejčířová, Olga (2007): Manuál základních postupů jednání při kontaktu o osobami s mentálním postižením, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Křivohlavý, Jaro (2006): Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života, Praha: Grada.
- Lachmanová, Kateřina (2008): O milosrdenství s Kateřinou Lachmanovou, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- Mareček, Petr (2018): Evangelium podle Lukáše, Praha: Česká biblická společnost.
- Matoušek, Oldřich (2016): Slovník sociální práce, 3. vydání, Praha: Portál.
- Matoušek, Oldřich a kol. (2005): Sociální práce v praxi, Praha: Portál.
- Matoušek, Oldřich a kol. (2011): Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení, Praha: Portál.
- Merell, Jan (1990): Setkání s Ježíšem na Hoře, v podobenstvích, u Jezera a s učedníky, Praha: Česká katolická charita.
- Mrázek, Jiří (2007): Lukášovská podobenství, Praha: Mlýn.

- Mühlpachr, Pavel (2004): Sociální práce, Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- Nakonečný, Milan (2009): Sociální psychologie, Praha: Academia.
- Novotný, Adolf (1935): Biblický slovník, Hradec Králové: Kalich.
- Opatřilová, Dagmar (2005): Metody práce u jedinců s těžkým postižením a více vadami, Brno: Masarykova univerzita.
- Pokorný, Petr (1998): Vznešený Teofile: teologie Lukášova evangelia a Skutků apoštolských, Třebenice: Mlýn.
- Pokorný, Petr (2005): Ježíš Nazaretský, Praha: Oikoymenh.
- Říčan, Pavel (2007): Psychologie osobnosti, Praha: Grada.
- Sovák, Miloš (1986): Nárýs speciální pedagogiky, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Světová zdravotnická organizace (1992): Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, 10. revize, Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky.
- Široký, Jan (2009): K hříšnému člověku se obrátil, Středokluky: SUSA.
- Škrabal, Pavel (1940): Příruční biblický slovník, Praha: Kropáč a Kucharský.
- Štulc, Václav Svatopluk (1865): Perly nebeské čili Podobenství a propovědi Páně, Praha: Dr. Ed. Grégr.
- Švarcová-Slabinová, Iva (2006): Mentální retardace: vzdělání, výchova, sociální péče, Praha: Portál.
- Uzlová, Iva (2010): Asistence lidem s postižením a znevýhodněním: praktický průvodce pro osobní a pedagogické asistenty, Praha: Portál.
- Wassermug-Traeder, Gertrud (2009): Biblická škola pro každého, 2. svazek - Nový zákon, Ostrava: A-alef.
- Zvěřina, Josef (2003): Teologie Agapé, Praha: Vyšehrad.

6.1 Dopomocné zdroje:

apsscr.cz

biblenet.cz

mpsv.cz - Zákon č.108/2006 Sb. O sociálních službách

uzis.cz

wikipedia.org